

JAMES DORMER (1708-1758)

Aanzienlijk is de plaats, die de ingeweken Engelsche koopman en bankier, James Dormer, in het Antwerpsche handelsleven van de eerste helft der 18de eeuw inneemt. Is de studie van zijn bedrijf derhalve reeds op zichzelf een niet geringe bijdrage tot de kennis van den economischen toestand in deze periode, het belang van dit onderzoek wordt nog verhoogd door het feit, dat Dormer's bedrijvigheid, gaande van 1735 tot 1758, overeenstemt met een tijdstip van economische inzinking, dat op de afschaffing der Oostendsche compagnie volgde en den heropbloei uit de tweede helft der 18de eeuw voorafging. Rijke gegevens omtrent de Antwerpsche economie voor 1750 ontbreken nog; wel staat het vast, dat de Antwerpsche bestuurders de Pret, Proli en de Coninck een aanzienlijk aandeel in de leiding van de Oostendsche compagnie hadden. Algemeen is men van oordeel, dat met de afschaffing van deze compagnie in 1731 een groote depressie intrad, crisis, die vooral te Antwerpen ongehoorde afmetingen aannam (1). Het wil ons voorkomen, dat dit negativistisch oordeel op grond van Dormer's handelspractijk moet worden herzien.

Bij het opmaken van deze monographie over James Dormer hadden we beschikking over de bijna ononderbroken reeks Journaals, Grootboeken, Brievenkopijsboeken van dezen koopman. Een even kostbare als onmisbare leidraad bleek spoedig de inventaris te zijn, die stadsarchivaris J. Denucé van dit fonds in het *Antwerpsch Archievenblad* publiceerde (2).

(1) M. HUISMAN, *La Belgique commerciale sous Charles VI. La Compagnie d'Ostende*, Brussel, 1902, blz. 519, « les villes se dépeuplent à vue d'œil. Anvers a plus de trois mille maisons vides... ».

(2) J. DENUCE, *James Dormer en de Keizerlijke en Koninklijke Verzekerings-Kamer te Antwerpen*, in *Antwerpsch Archievenblad*, Antwerpen, 1929, blz. 225-262. We citeeren het Antwerpsche Stedelijke Archief onder de hoofding van het fonds.

De hiernavolgende beknopte biographische nota's laten toe de ontwikkeling van Dormer's bedrijf juister te volgen en verleenen tegelijk een zeker inzicht in het leven van een Antwerpschen zakenman uit de 18de eeuw (1).

Geboren te Idworth, in het graafschap Southampton, op 6 December 1708, was James Dormer een der jongere zonen van Lord Dormer of Wenge, lid van den kleinen Zuidengelschen landadel.

Reeds in de 16de eeuw hadden Dormer's voorzaten betrekkingen met onze gewesten aangeknoopt; zoo vestigden zich in 1559 en 1577 onderscheidenlijk Jeanne Neudigate de Harefield, weduwe van Robert Dormer d'Ascott, en haar kleindochter Anne Dormer, weduwe van Gualtier Hungerford, te Leuven, waar beide vrouwen, volgens een grafschrift afkomstig uit de karthuizerkerk aldaar, zich voor het lot van Engelsche priesters en schoolkinderen interesseerden (2).

Nog hechter werd de band tusschen Dormer's geslacht en ~~de~~ gewesten aan het begin der 18de eeuw. Nadat reeds twee zusters van Dormer zich te Luik en te Brugge als kloosterzusters hadden gevestigd, lokte de economische opbloei, die de sluiting van het Barreeltraktaat kenmerkte, ook James Dormer en zijn ouderen broeder Walter naar de Oostenrijksche Nederlanden. Deze was in 1726 in gezelschap van A. Hume, gouverneur van de Indische bezittingen der Oostendsche Compagnie naar Bengalen gereisd (3), waar hij tot de afschaffing der compagnie in dienst bleef.

(1) F. DONNET, *Coup d'œil sur l'histoire financière d'Anvers, au cours des siècles*, édité à l'occasion du centenaire de la Banque d'Anvers, Antwerpen, 1927, blz. 227-244. In dit werk heeft Donnet een studie over James Dormer geleverd, waaraan we talrijke biographische bijzonderheden hebben ontleend. Eveneens liet J. Denucé zijn inventaris van een korte biographie voorafgaan.

Wat de ontleding van Dormer's handels- en bankbedrijvigheid betreft, vertoont onze studie zeer sterke afwijkingen van de door Donnet gegeven beschrijving. We hebben ons niet bepaald tot het aanhalen van enkele uitzonderlijke handels- en bankverrichtingen; het gansche bedrijf werd, op grond van de boekhouding en de lectuur der brievenkopijboeken, overschouwd.

(2) STEIN d'ALTENSTEIN, *Annuaire de la noblesse de Belgique*, Brussel, 1856, blz. 101 e.v.

(3) F. PRIMS, *De stichting van Banqui-Bazar*, Antwerpen, 1930, blz. 96 en 156.

Na den dood van zijn vader, verliet de 20-jarige James Dormer Engeland om te Brugge zijn intrek te nemen. Over zijn verblijf aldaar en zijn toenmalige verhoudingen verstrekt de briefwisseling enkele aanduidingen. Zoo vernemen we dat zijn aandeel in de vaderlijke erfenis L. St. 500 bedroeg, dat hij mits een jaarlijksch bedrag van L. St. 40 in de leer trad bij een landgenoot, den Brugschen koopman, N. Porter, doch dat hij tegelijk een kleinen commissiehandel voor eigen rekening begon (1). Toen het bleek dat zijn gering kapitaal merkkelijk geslonken was, vatte Dormer het plan op zonder wedde dienst te nemen op het permissieschip der Oostendsche Compagnie naar Canton (2).

Na zijn terugkeer uit Canton begon voor Dormer een moeilijke tijd. Naar het voorbeeld van zijn broeder Walter, verzocht hij de alsdan opgerichte Zweedsche compagnie om een betrekking; nadere inlichtingen hieromtrent ontbreken. Pas van 1735 af zijn we weer nauwkeuriger ingelicht. In dit jaar werd Dormer naar het hoofdbureau van de Oostendsche compagnie te Antwerpen geroepen om zich over de al te groote afmetingen van het uit Canton medegebrachte koffer of « paccotille », te verantwoorden (3).

Te Antwerpen evenwel lachte de fortuin hem toe; nog hetzelfde jaar huwde Dormer met Maria Magdalena Emtinck, dochter van een raadsheer bij den Grooten Raad van Mechelen, waarop hij zich voor goed te Antwerpen vestigde. Na de geboorte van een zoon stierf zijn vrouw, waarna Dormer in 1737 met Johanna Theresia Goubau, dochter van een oud schepen, in den echt trad.

Dormer's leven is dit van een groot-zakenman der 18de eeuw; een bestaan, dat afgezien van de drukke handelszaken zonder noemenswaardige incidenten verliep, zelfs niet in de zoo beroerde tijden van de Fransche bezetting te Antwerpen, tijdens den Oostenrijkschen Successieoorlog.

Een blik in zijn ruime behagelijke woning « de Swerten Arend » in de Venusstraat biedt ons de inventaris, die na het overlijden van zijn eerste vrouw opgemaakt werd.

(1) *Archief der Generale Indische Compagnie*, nr. 5878, Familiebrieven.

(2) *Idem*, nr. 5533, *Armement duc de Lorraine, Chine et la Concorde Bengale*.

(3) *Dormer, Brieven*, nr. 778.

Wandtapijten en schilderijen bedekken rijkelijk de muren der ontvangstkamer, speeltafeltjes en kasten met rijke Chi-neesche en Indiische porceleinen versieren de kasten; in den tuin ontbreekt het priëeltje niet, evenmin als de rijpaarden en de met blazoemen rijk versierde koets (1).

Dormer's belasting werd in 1747 op grondslag van 15 schouwen en zes bedienden geraamd.

In schrille tegenstelling tot de weelde van de huishouding staat de sobere inrichting van het kantoor, waarvan de « twee biezen stoelen, een tafel en een eyserne kiste » de eenige meubilering uitmaken. In de twee kleine kamers arbeidt Dormer's boekhouder, Joseph Xavier Thompson, die zijn patroon tijdens diens afwezigheid vertegenwoordigt en ook voor eigen rekening een kleinen commissiehandel drijft.

Hoe belangrijk ook, nooit legt het bedrijf in de 18de eeuw volledig beslag op de persoonlijkheid van den ondernemer. Elken Zomer verblijft Dormer geruimen tijd te Beveren, op het kasteel van zijn tweede vrouw. Met agenten van den Pruisischen koning bespreekt Dormer de overgave van de heerlijkheid van Turnhout en den daaraan verbonden adellijken titel. Meeningsverschil omtrent de waarde van den eigendom lieten de onderhandelingen evenwel afspringen.

Ter verontschuldiging van een laattijdig antwoord schrijft Dormer: « As they have chosen me the chief de l'administration des malades, I have not a minute's time this week, as I am obliged to go with the procession every day during the octavo which finished yesterday... » (2).

De aangename voordeelen van het Antwerpsche leven prijst Dormer in een schrijven aan Hollier als volgt: « the place for people who are well bread is agreable, we have a commedie three times a week and assemblys of all sorts and eating and drinking not near so dear as in London or Holland, its a fine pleasant country, a beautiful town... » (3).

Tijdens zijn 20-jarige handelsloopbaan te Antwerpen, ondernam Dormer een zestal reizen naar Londen. In 1758 verraste de dood hem in de Engelsche hoofdstad, waar hij

(1) Notaris Eenens, Jaar 1737, fo 171.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 247, 11 Mei 1755.

(3) Idem, Brievenkopijboek, nr. 247, 24 Januari 1755.

een officiële opdracht van de Oostenrijksche regeering te vervullen had.

Tot likwidatie van de hangende zaken richtte Dormer's weduwe, haar dochter en stiefzoon een compagnie onder de firma *Dormer en Cie* in. Nog in 1765 dreef Jacob Albert Dormer met den geldelijken steun van zijn stiefmoeder het vaderlijk bedrijf voort. Dormer's zoon ontbrak het evenwel aan het noodige initiatief om de zaken van zijn vader op dezelfde « standding » te houden. Toen hij verwickeld geraakte in een proces met den baljuw te Oostende, werd op zijn boekhouding rechterlijk beslag gelegd. Hierop trok hij zich volledig uit het zakenleven terug om te Leuven als particulier zijn leven te besluiten.

§ I. — DORMER'S BETEKENIS IN DE ACHTTIENDE EEUWSCHE ANTWERPSCHE ECONOMIE.

Oogmerk van deze studie is Dormer's privéonderneming; zijn rol als stichter en organisator van de Antwerpsche eerste verzekeringscompagnie op aandelen blijven hier onbesproken (1).

Om Dormer's plaats in de Antwerpsche economie van de 18de eeuw te bepalen, willen we de algemeene trekken van zijn bedrijf verduidelijken.

In overeenstemming met het toenmalige type van den koopman en bankier omvat het bedrijf van James Dormer de meest uiteenloopende handels- en bankverrichtingen.

In meer dan een opzicht kwam Dormer's initiatief den Antwerpschen handel te stade. Zijn optreden stelde o.m. een einde aan het feitelijk monopolie der Amsterdamsche bankiers in zake bevoorrading van ruwe diamanten aan de Antwerpsche diamantslijpers; verder vatte hij zelfs het plan op de Amsterdamsche markt van Antwerpen afhankelijk te maken. Dormer's streven naar een zelfstandige Antwerpsche markt komt het best tot uitdrukking in de talrijke officiële functies, die hij tijdens en na den Oostenrijkschen Successieoorlog uitoefende.

Om zijn beteekenis in de verschillende bedrijfstakken te

(1) L. COUVREUR, *De eerste verzekeringscompagnie te Antwerpen (1754-1793?)*, in *Tijdschrift voor Economie en Sociologie*, Gent, 1936, blz. 145-174.

onderlijnen, geven we de voorkeur aan een systematische indeeling van Dormer's bedrijvigheid. Chronologisch kan zijn bedrijf evenwel als volgt geschetst worden. Van 1735 tot 1741 stelt men geen bepaalde oriëntatie vast, alleen een streven naar aanzienlijke zaken- en vriendschapsbetrekkingen is duidelijk waarneembaar. Tijdens den Oostenrijkschen Successieoorlog wentelt Dormer's gansche bedrijvigheid om de functie van « assistant paymaster » der Engelsche legers in de Oostenrijksche Nederlanden. In de laatste periode van zijn bedrijf zijn vooral opmerkelijk de verschillende opdrachten waarmee de regeering te Brussel hem gelastte, alsook de groeiende uitbreiding van zijn diamanthandel.

Kenmerkend voor Dormer is zijn voortdurende geldverlegenheid, die hem er toe noopte aan de Antwerpsche kassiers Cogels en Van Ertborn het noodige kapitaal voor zijn handels- en bankbedrijf te ontleenen. In dit opzicht vergelijkte men Dormer met andere Antwerpsche kooplieden en bankiers als Prolli, Henssens, de Bie, Borrekens, de Pret, Solvyms, enz., die over voldoende kapitalen beschikten om in aanzienlijke mate aan vreemde handels- en koloniaalondernemingen deel te nemen.

Dit te kort aan kapitalen blijkt het duidelijkst uit volgende feiten:

Voor zijn eerste huwelijk bedroeg Dormer's vermogen in totaal 20.000 fl., bedrag waarvan hij nooit zonder zijn toestemming eenig bewijs hoefde te leveren (1). Na een proces tegen zijn zwager behield Dormer, ten voordeele van zijn minderjarigen zoon, het beheer van het vermogen zijner eerste vrouw en daarenboven een bedrag van 30.000 fl. volgens testamentaire beschikking (2). Het beheer van het hoofdzakelijk in renten en obligatiën belegde vermogen zijner vrouw geschiedde onder toezicht van den Antwerpschen stadsmagistraat.

Dormer's tweede huwelijk verbeterde evenmin zijn financiële toestand. Een ontwerp tot inventaris vermeldt voor 1740, zonder waarde aanduiding, volgende goederen, waarvan de waarde naar we meenen, ongeveer met de hooger aangehaalde 30.000 fl. moet overeenstemmen: « een huys, de

(1) Dormer, Familiepapieren betreffende Dormer, de Coninck, Em-tinck, nr. 865.

(2) Notaris Ockers, Huwelijkscontract, 11 Februari 1735.

meubelen, verkochte juweelen, zilverwerk, koets en paarden, schilderijen in de groote camer » (1). In de balans van de grootboekrekeningen van hetzelfde jaar valt onmiddellijk het creditsaldo van de Wwe J. B. Cogels, met 57.169 fl. op. Gedurende Dormer's 20-jarige bedrijvigheid vertoont de boekhouding een dergelijk saldo, dat in de crisisjaren 1749 en 1750, 90.000 fl. bedraagt (2). Tot 1747 vervulde de Wwe J. B. Cogels de functie van geldschietter, rol die vervolgens door den kassier F. E. Van Ertborn werd overgenomen. Deze breuk met Cogels volgde op Dormer's weigering samengestelde interesten op zijn voorschot te betalen (3).

Schaarsch zijn de gegevens die de betrekkingen tusschen Dormer en zijn kassiers verduidelijken. Brieven van deze laatsten, wier optreden met dit van moderne bankiers overeenstemt, ontbreken ten eenenmale, bijzonderheid, die ook voor andere Antwerpsche firma's kan worden herhaald. Ook Dormer's brievenkopijboeken verstrekken geen inlichtingen omtrent de geldverlegenheid waarin de ondernemer zich herhaaldelijk bevond.

Uit een schrijven aan zijn broeder Robert blijkt, dat een gedeelte van het voorschot der kassierster in 1740 door een zakelijke zekerheidsstelling gewaarborgd werd: « I have been obliged to take up money at intrest and give good land security, which went much against me... » (4).

Voor het ontleende kapitaal vergoedde Dormer een jaarlijksche interest van 4 % plus het gebruikelijke kassiersloon op de verhandelde speciën.

De verplichting met vreemd kapitaal te werken geeft aan Dormer's onderneming een bepaalde oriënteeing. Vermits geldverlegenheid het hem vrijwel onmogelijk maakte voor eigen rekening een uitgebreide handels- en bankzaak te drijven, ligt zijn beteekenis veeleer in de aanzienlijke zaken, die hij voor vreemde lastgevers als makelaar of commissionnair afhandelde.

(1) Dormer, Brieven, nr. 772.

(2) Dormer, Groot Boek, nr. 206, nr. 207, de rekeningen Wwe J. B. Cogels en F. E. Van Ertborn.

(3) Dormer, Rekeningen en Brieven van 1735-1763, nr. 757; J. DENUCE, o. c., blz. 261, rekwest van James Dormer.

(4) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 196, 24 December 1740.

In de balans van 1756, twee jaar vóór zijn dood, bedraagt de totale winst van het bedrijf 21.566 fl., bedrag dat door de gebeurlijke opbrengst van enkele dubieuze schuldvorderingen kon vermeerderd worden (1). De notariële akte tot verdeling van Dormer's nalatenschap loopt over een bedrag van 36.000 fl. In dit verband dient verder gezegd dat in 1763 Dormer's dochter aan haar aandeel van het derde der nalatenschap of fl. 12.000 verzaakte (2).

De verwarde boekhouding van Dormer's bedrijf maakt het beslist onmogelijk de oorzaken van winst en verlies volledig en juist te achterhalen. In zake verlies bekleeden de particuliere uitgaven met 130.000 fl. de eerste plaats; daarop volgen met 47.000 fl., de aanzienlijke interestvergoedingen aan de Antwerpsche kassiers Cogels en Van Ertborn. Voor een bedrag van ongeveer 60.000 fl. vloeien de winsten van het bedrijf uit den diamanthandel voort; anderzijds komt de interest van 30.000 fl., voortkomende uit de belegging van het vermogen zijner eerste vrouw, Dormer's onderneming zeer te stade; ten slotte beteekent een interest van 20.000 fl. op een schuldvordering een niet onaanzienlijke winstpost (3).

Tot nog toe kon een synoptisch overzicht over Dormer's winsten en verliezen in zijn handels- en bankverrichtingen niet worden opgemaakt; slechts de uitslagen van Dormer's graanuitvoer staan in de op p. 25 aangehaalde tabel vermeld.

Uit al het bovenstaande blijkt, dat de winsten van Dormer's 20-jarige bedrijvigheid in de eerste plaats zijn lastgevers ten goede komen. Dank zij deze hoofdzakelijk Engelsche correspondenten kon de kleine commissionair van 1735 een eerste rol in de economische geschiedenis van de Oostenrijksche Nederlanden vervullen.

Zeer kostbaar was hem de vriendschap met de Neny, den lateren voorzitter van den Privaten Raad, die op hem de aandacht van den gevolmachtigden minister, de Cobenzl, en van den gouverneur, Karel van Lorreinen, vestigde (4).

(1) Bijlage nr. I.

(2) Dormer, Familiepapieren betreffende Dormer, de Coninck, Em-
binck, nr. 805.

(3) Dormer, Groot Boek, nr. 206, nr. 207, de rekeningen Verlies
en Winst.

(4) Volgend schrijven toont aan hoe Dormer de gunst van den
gouverneur trachtte te behouden. DORMER, Brievenkopijboek nr.

Behalve met de kassiers Cogels en Van Ertborn had Dormer zeer weinig betrekkingen met Antwerpsche kooplieden en bankiers. In Brugge, Gent en Oostende zijn het bijna uitsluitend Engelsche firma's, die regelmatig met Dormer zaken drijven.

Zijn beteekenis dankt Dormer vooral aan zijn Londensche correspondenten. In dit opzicht neemt A. Hume een zeer typische plaats in. Deze gewezen goeverneur van de Indische bezittingen der Oostendsche Compagnie in Bengalen stelde James Dormer in betrekking met tal van vooraanstaande persoonlijkheden uit de Londensche politieke en financiële wereld.

In 1737 werden bij Dormer aanbevolen de afgevaardigden der Engelsche regeering, Bladen, Tufnell en Drummond, die te Antwerpen onderhandelingen met de vertegenwoordigers van de Vereenigde Provinciën en den keizer van Oostenrijk, ter herziening van de voor onze streken ongunstige tolrechten leidden (1). Achteraf bleken deze Engelsche afgevaardigden ook voor Dormer een geschikte steun te zijn om als « assistant paymaster » der Engelsche legers in de Oostenrijksche Nederlanden aangesteld te worden (2).

Ook tot Fr. Salvador, den Joodschen Londenschen bankier, wiens firma met deze van Gideon tot de grootste bankhuizen der 18de eeuw behoort (3), werd Dormer, naar aanleiding van Salvador's reis in de Oostenrijksche Nederlanden, door A. Hume ingeleid. Zijn tevredenheid over deze vereerende vriendschap drukt Dormer in volgende bewoordingen uit: « ... I have many obligations to you for recommending him to me. I am so taken with him, that I ambition much his correspondance... » (4).

330, brief aan Fr. Mannock te Londen, 20 Februari 1756: « Prince Charles wants to have a certificate before he'll put the piece of gold in his cabinet of curiosities, how it was found and by whom, where, at what time and the captain that brought it to Europe, I have promised the Minister to get him from you this certificate... ».

(1) M. HUISMAN, *o. c.*, blz. 521.

(2) Dormer, Brievenkopijsboek nr. 196, brief aan M. Bladen, 21 November 1742: « ... I am indebted to you for Mr. Pelham's friendship and Mr. Hunter's acquaintance... » Hunter was de paymaster van de Engelsche legers in de Oostenrijksche Nederlanden.

(3) W. SOMBART, *Les juifs et la vie économique et sociale*, Parijs, 1923, blz. 77.

(4) Dormer, Brievenkopijsboek, nr. 197, 11 November 1739.

Andere Londensche betrekkingen waren: Fr. Mannock, Cantillon en Comerford, A. Masseas, G. Fr. Gerald, Wm. Black, Stonor en Bellassise. Te Lissabon onderhield Dormer vooral betrekkingen met het Engelsche huis Berton en Garrault; minder belangrijk waren de correspondenten uit Cadix en de Fransche havensteden Kales, Duinkerken, Rouaan, Nantes en Bordeaux, terwijl betrekkingen met de Noordelijke havens Hamburg, Bremen, Kopenhagen vrijwel onbeduidend waren.

Het opmerkelijke van Dormer's Londensche zakenbetrekkingen is, dat telkenmale de regeering te Brussel, in haar financiëele moeilijkheden na den vrede van Åken, op de Londensche markt meende beroep te moeten doen, ze Dormer als den aangewezen tusschenpersoon aanwendde.

In tegenstelling tot Dormer, wiens bedrijf in de eerste plaats op Londen georiënteerd was, bleek de Proli vooral te Weenen, Triëste en de Fransche handelssteden zijn belangrijkste betrekkingen te hebben (1).

Talrijke Antwerpsche kooplieden en bankiers o.m. de Pret, Solvyns, de Wael, Reyns, enz. hadden hun bedrijf vooral op Cadix en Lissabon gericht, terwijl de bestuursplaatsen van den kassier Van Ertborn en den bankier Henssens in de Pruisische Compagnieën van Emden voor China en Bengalen op aanzienlijke betrekkingen met de havens van Noordelijk Europa wijzen.

Hier volgt de lijst van Dormer's voornaamste handelscorrespondenten van het binnen- en buitenland:

OOSTENRIJKSCHE NEDERLANDEN.

Antwerpen: Wwe J. B. Cogels, Henssens, Lunden, F. E. Van Ertborn.

Brugge: W. Archdeacon, Donche-Vercruysse, F. Porter, Prosser en Porter, Stanfield, Van Zandyke.

Brussel: G. Baudier, Eg. Bouwens, J. Dickson, Van Gierdegom.

Gent: J. Brame, Disbecq, Ch. De Win, J. B. Grenier, F. Goethals, J. Morel.

Kortrijk: J. Benoit.

Louven: I. Ingelbien.

Nieuwpoort: G. Offort.

Oostende: J. Deane, P. Dens, J. Galwey, J. Gould, Ch. Hennesey, Th. Ray, Ray en Roche.

Turnhout: J. B. Robert Janssone.

(1) L. MICHIELSEN, *De Familie de Proli*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, Antwerpen, 1935, blz. 273-307.

PRINSBISDOM LUIK.

Luik: de Hayme Fils, J. Power.

Hodimont: Salm en Cie.

ENGELAND.

Londen: Cantillon en Comerford, J. Drummond, G. Eyre, G. Fr. Gerald, Abraham Hume, Alexander Huine, Is. Hunter, Fr. Mannoek, Abr. Masseas, I. Simpson, Fr. Salvador, Stonor en Bellasise, J. Watson.

Yarmouth: Sam. Jacob, J. Ward.

VEREENIGDE PROVINCIEËN.

Amsterdam: J. B. Barbou, G. Clifford en Cie, Th. en Ad. Hope, S. Norden, Aron David en Fernando Nunez, Ruben Levy, André Pels en Zonen.

Middelburg: C. Ribaut.

Rotterdam: R. Archdeacon, J. Atkinson, Lubenrood, J. Osy.

FRANKRIJK.

Bordeaux: Th. en W. Barton en Cie, P. Penne.

Dwinkerken: W. Keltin, W. Norton.

Kales: C. en L. Mollien.

Nantes: Galwey-Ellis en Cie.

Parijs: Ch. Selwin, P. Veron, F. Waters.

Rouaan: Garvey en Cie.

Rijsel: Fr. Crépy.

SPANJE.

Cadix: Mannoek en Ryan, Magon en Lefer.

Malaga: J. Tierney.

Sevilla: N. Vernimmen en Deurwaerden, White en Plunkett.

PORTUGAL.

Lissabon: Berton en Garrault.

DUITSCHË STATËN.

Elberfeld: J. B. Bell.

Frankfurt: J. Fred. Gontard.

Hamburg: Berenberg, Ant. Simpson.

OOSTENRIJK.

Weenen: Bender en Cie, Fries.

DENEMARKËN.

ZWEDËN.

Stockholm: Hugh Campbell.

§ 2. — DORMER'S HANDELSZAKEN.

De sluiting van de Schelde, doch vooral de geringe betekenis van het Brabantsche hinterland zijn de voornaamste factoren van den geringen in- en uitvoer te Antwerpen. De bepalingen van het verdrag van Münster omtrent de Scheldesluiting hadden tot gevolg de bevoorrading van onze gewesten voornamelijk, hoewel niet uitsluitend, aan de havens der Vereenigde Provinciën ondergeschikt te maken. Tusschen deze havens en Antwerpen was de dienst door een vrije en verplichte beurtvaart verzekerd. Vreemde schepen, voornamelijk Engelsche en Fransche konden te Middelburg aanleggen en na lastbreking op dergelijke beurtschepen hun lading naar Antwerpen doorzenden; omgekeerd konden deze beurtschepen lading uit Antwerpen op schepen te Middelburg overladen.

Als gevolg van de talrijke Scheldetolten bleek verzending langsheen den nationalen toegangsweg over de Schelde, het kanaal van Gent naar Brugge en van Brugge naar Oostende, even duurzaam als deze over Middelburg. Eerstgenoemde reis was daarenboven tijdroovend; verder diende men rekening te houden met het Gentsche schippersambacht, dat een monopolie over een aanzienlijk deel van de Schelde en het kanaal van Gent naar Brugge uitoefende en het verkeer onder haar leden door een stelsel van « om de beurt varen » verdeelde (1).

Opmerkelijk is volgende uittaling van Dormer, die getrouw de stemming der Antwerpsche kooplieden ten overstaan van dergelijke beperkende verkeersmaatregelen weergeeft (2): « ... The difficulty here in every branch of trade and the obstinacy of the people is the ruin of this country, and till we have an entire change, we cannot expect to see trade flourishing here: what example, a boat returning to Gand, Brussel or any other part of the country and likewise any other public voiture can 't load or take in any good or passengers but from the place from when they come. I often waited three weeks for a boat from here to Ostend... ».

(1) *Archieffonds van Handel en Scheepvaart*, Mémoire concernant les différens de commerce qui partagent les provinces de Brabant et de Flandre, nr. 5024.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 330, 8 Juli 1756.

Dat de verzending langs Middelburg voor den Antwerpschen handel de eenig mogelijke was, toont Dormer's briefwisseling eveneens zeer duidelijk aan: « I am not in the least surprised that (?) part, orders all their sugars, tobacco, wine by Middelburg preferable to your way of Ostend... » (1).

Te Middelburg stelde Dormer als factor of vertegenwoordiger Gaspar Ribaut aan, terwijl alle verhandelingen op de goederen te Antwerpen aan de zorgen van den plaatselijken factor, Fr. De Smet, waren toevertrouwd (2): « ... J'ai avis de Mr. William Black de Londres de vous avoir adressé pour mon compte par le Middelburg Packett Maître Wm. Mudie, 10 tonneaux de tabac n° 1 à 10, marqués D. A l'arrivée il vous plaira les retirer et expédier pour ici à l'adresse de Mons. Francis de Smet, me chargeant des fraix... ».

Te Antwerpen nam de Smet de goederen in ontvangst en zorgde verder voor het sorteeren, wegen, in détail verkoopen of de verder verzending der goederen.

Met behulp van Dormer's boekhouding kon volgende tabel van in- en uitvoer te Antwerpen worden opgemaakt:

DORMER'S INVOER TE ANTWERPEN (3).

<i>Periode</i>	<i>Producten</i>	<i>Oorsprong</i>	<i>Bedrag in fl.</i>
1737-1742	thee	Hugh Campbell, Gothemburg	1.500
		C. Ribaut, Middelburg	9.000
1742-1748	tabak	W. Black, Londen	11.000
	haver	A. Simpson, Hamburg	8.000
	mout	J. Ward, Yarmouth	8.000
	indigo	Prosser & Porter, Brugge	6.000
		Abr. Masseas, Londen	9.000
		Salvador, Londen	4.000
	boter	J. Van Kerckhove, Rotterdam	5.000
	zalm	2.000
	haring	Caspar Ribaut, Middelburg	8.000
	huiden	Prosser & Porter, Brugge	9.000
David Fr. Gerald, Cork		3.000	
1748-1756	Engelsche kaas	Fr. Mannock, Londen	4.000
	boter	Ray en Roche, Oostende	1.000
	wijn	Th. Ray, Oostende	2.000

(1) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 198, 14 December 1735.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 198, 10 April 1737.

(3) Dormer, Factuurboek, nr. 205.

DORMER'S UITVOER TE ANTWERPEN.

Periode	Producten	Oorsprong	Bedrag in fl.
1737-1742	schilderijen	Jernegan, Londen	1.000
1742-1748	lakens	Ryan & Cie, Cadix	4.000
	tijken	R. Archdeacon, Rotterdam	1.000
1748-1756	kantens	Watson, Londen	2.000
		Magon & Lefer, Cadix	14.000
	tijken	G. Ryan, Cadix	4.000
	Berton & Garrault, Lissabon	13.000	
	Fr. Mannoek, Londen	2.000	
		Th. & Ad. Hope, Amsterdam	1.000

N. B. — Het afgerond bedrag in deze en in de volgende tabellen is immer in gulden wisselgeld uitgedrukt.

Opmerkelijk is dat Dormer in overeenstemming met de heerschende tendenz van den Antwerpschen handel zijn deelneming aan den handel van andere steden der Oostenrijksche Nederlanden en zelfs van het buitenland toezegt.

In tijdelijke vennootschap met Engelsche huizen van Oostende en Brugge interesseerde Dormer zich vooral in den graanuitvoer naar Spanje. Een Oostendsche compagnon kocht een partij goederen aan, bevrachtte een schip, waarvan de lading ter consignatie aan een invoerder van Cadix of Alicante werd verzonden (1). Na verkoop werd het netto-provenu over de verschillende compagnons verdeeld.

Geringe resultaten, alsook speculatieve en vooral langdurige belegging van deze graanondernemingen, noopten Dormer er toe, vrij spoedig aan dezen uitvoer te verzaken.

(1) Dormer, Brieven en Rekeningen, nr. 561, brief van Th. Ray, 14 Juni 1737: « I have advice of wheat being demanded in Dublin and if you are satisfied, we will at once load the galliot shipper Daniel Pieters with a cargo of good wheat for joint account... ».

TABEL VAN DE GRAANVERZENDINGEN UIT OOSTENDE.

NAAM van het SCHIP	COMPAGNONS (Het breukje geeft het aandeel van elken compagnon aan).	Ter consignatie aan	Bedrag van Dor- mer's aandeel in fl.	+ winst — verlies uitslag in fl.
Young of Dublin	1/2 Dormer 3/8 Archdeacon, Brugge 1/8 Ray, Oostende	Cantillon & Comerford, Cadix	5.400	—200
The Succes of Lon- don	8/16 Dormer 7/16 Cantillon, Londen 1/16 J. Galway, Oostende	Idem.	5.300	+500
Jonge Dirick (1)	3/8 Dormer e. a.	Salvador & De Brocq, Bilbao	1.400	+100
Filips & Anna	15/16 Dormer 1/16 Cantillon, Londen	Cantillon & Comerford, Cadix	3.900	—300
Jonge Dirick	7/8 Dormer 1/8 J. Galway, Oostende	Thomas Hall, Dublin	2.000	—300
The Adventure	1/2 Dormer 1/2 Ray, Oostende	White&Plun- kett, Sevilla	6.000	—700
St. George	1/8 Dormer e. a.	Cantillon & Comerford, Cadix	800	—300
Neptune Brigg	1/8 Dormer 2/8 Ray, Oostende e. a.	Idem.	600	

DORMER'S FINANCIËELE DEELNEMING IN DEN IN- EN UITVOER
VAN ANDERE STEDEN DER OOSTENRIJKSCHE NEDERLANDEN.
INVOER.

Periode	Producten	Oorsprong	Bestemming	Bedrag in fl.
1737-1742	Thee	Hugh Campbell, Go- themburg	Galwey & Carpentier, Oostende	4.000
	Tabak	Wm Black, Londen	Prosser & Porter, Brugge	2.000
1742-1748	Iersche boter	Galwey, Cork	Galwey, Oostende.....	2.000
	Wijnen	Th. Ryan, Cadix	Ray, Oostende	7.000
	Rijst	Fr. Mannock, Londen	J. Galwey, Oostende...	11.000
	Olie	Th. Liebenrood, Rot- terdam	Idem.	9.000

(1) Bedoeld schip werd voor gemeenschappelijke rekening van Dormer en zijn Oostendsche correspondenten J. Galwey en Th. Ryan uitgebaat.

Boter	Th. & Ad. Hope,	Prosser & Porter,	2.000
	Amsterdam	Brugge	
Huiden	Prosser & Porter,	Idem.	3.000
	Brugge	Prosser & Porter,	4.000
	Brugge	Brugge	

UITVOER.

<i>Periode</i>	<i>Producten</i>	<i>Oorsprong</i>	<i>Bestemming</i>	<i>Bedrag in fl.</i>
1737-1742	Kant graanverzendingen:		Ryan & Cie, Cadix..... afzonderlijke tabel	2.000
1742-1748	Kant	J. Brame, Gent	Th. Ray & Cie, Cadix	2.000
		Id.	Verbrugge, Amsterdam	4.000
		Id.	(voor Curaçao)	
		Id.	Salvador, reederij Pur- rissima Concepcion	2.500
1748-1756	Lakens	Salm & Cie, Eupen	Ryan, Cadix	2.000
	Zeildoek	Melchior Van Gierde- gom, Brussel	Berton & Garrault, Lissabon	3.000

Wellicht heeft de kantuitvoer met de « Purissima Concepcion » betrekking op de zoo winstgevende zaken van het Assientoschip, waarvan herhaaldelijk in Dormer's briefwisseling melding wordt gemaakt (1).

Voor Dormer's financiële deelneming aan den handel van vreemde havens bevat zijn boekhouding volgende gegevens:

<i>Periode</i>	<i>Producten</i>	<i>Oorsprong</i>	<i>Bestemming</i>	<i>Bedrag</i>
1742-1748	olie	Th. Ryan, Cadix	I. Osy, Rotterdam	13.000 fl.
	wollen goe- deren	Fr. Mannock, Lon- den	Vernimmen en Deur- waarden, Cadix	15.000 fl.
1748-1756	tijken	J. B. Barton, Rotter- dam	Berton en Garrault, Lissabon	5.000 fl.
	lijnwaad	Beerenberg, Hamburg	Idem.	3.000 fl.
		J. Watson, Londen	G. Ryan, Cadix	1.000 fl.

(1) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 377, 13 Mei 1748: « ... We hear the Assientoschip is to be allowed for a certain number of years, if true, it will be a great advantage to England. I beg Mr. Black's recommendation to the directors of it, to furnish them with laces or any other article this country produces, if he would be so very obliging to put Mr .Hume in mind of it, I am sure by their recommendation I might succeed and as the commission is very considerable its worth asking for in due time... ».

Het sinds 1717 aan Engeland toegestane Assientoschip stelde een einde aan Spanje's handelsmonopolie met Centraal Amerika.

In tegenstelling tot andere Antwerpsche kooplieden en bankiers, voelde Dormer ten gevolge van zijn beperkt kapitaal slechts geringe belangstelling voor vreemde koloniale ondernemingen; evenmin voelde hij zich tot de compagnie van Triëste en Fiume aangetrokken.

* * *

Verscheidend van Dormer's handel in verscheidene goederen, doormaakt zijn diamanthandel een ontwikkeling, die niet alleen zijn bedrijf, doch ook de Antwerpsche markt ten goede kwam. Uitsluitende bevoorraders in ruwe diamanten ten behoeve der Antwerpsche slijpers waren alsdan de Amsterdamsche bankiers Salomon Norden en Ruben Levy, die hun ruwe diamanten tegen geslepen roosjes en briljanten ruilden.

Na Salvador's reis in de Oostenrijksche Nederlanden bekwam Dormer verschillende pakjes ruwe diamanten in consignatie, die hem door zijn Londenschen correspondent via het Amsterdamsche huis Fernando Nunez werden toegezonden. Door bemiddeling van den Antwerpschen makelaar Clara Isabella de Coninck, verkocht Dormer als commissionair de partijen ruwe diamanten (1).

Onafhankelijk van het verkeer op de Schelde konden de diamantverzendingen Antwerpen per post bereiken, op een oogenblik, dat de Fransche bezetting aldaar, alle betrekkingen met Middelburg stillegde: « ... At present we have no possibility of sending or receiving any art of goods for no boats are permitted to come up the river, the only thing we have any debit in is diamonds... » (2).

De voor den Antwerpschen handel zoo nadeelige gevolgen van de bezetting hadden geen vat op den diamanthandel, die daarenboven in het verblijf van Lodewijk XV te Antwerpen een gunstige gelegenheid tot uitbreiding vond. Volgens Dormer's raming zou alsdan de bewerking van het diamant in de Scheldestad jaarlijks 1.200.000 fl. bedragen (3). Dormer,

(1) In den specialen diamanthandel waren in 1669, volgens een verklaring van Antwerpsche juweliers, alleen vrouwen als makelaars bedrijvig. — cfr. E. DILIS, *Les courtiers anversoïis sous l'Ancien Régime*, Antwerpen, 1910, blz. 71.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 195, 13 Maart 1747.

(3) Bijlage II.

die zich in de gunst van den overheerscher had weten in te werken, leverde vrij spoedig enkele geslepen diamanten aan den opperbevelhebber van het Fransche leger, maarschalk de Saxe, en aan den Franschen militairen bevelhebber te Antwerpen, generaal de Löwendahl.

Dormer's diamanthandel vertoont dan ook een stijgende ontwikkeling:

1741	6.000 fl.
1742	4.000 fl.
1743	1.500 fl.
1744	20.000 fl.
1745	16.000 fl.
1746	50.000 fl.

Zoo aanzienlijk was de vraag naar ruwe diamanten, dat Dormer zijn Londenschen correspondent een nieuw voorstel maakte krachtens hetwelk de verkoop niet meer in commissie, doch voor eigen en voor halve rekening van Salvador en Dormer zou geschieden (1).

Dormer verzocht zijn Londenschen correspondent Fr. Salvador bij elke aankomst van Indische schepen ruwe diamanten ten bedrage van L. St. 3.000 à L. St. 5.000 te koopen en deze zoo vlug mogelijk naar Antwerpen te verzenden. Om de Amsterdamsche mededingers Norden en Levy met succes te bestrijden, stelde Dormer de Antwerpsche slijpers gunstiger voorwaarden voor. Hij verplichtte zich er toe de ruwe diamanten op crediet te verkoopen en tevens de geslepen roosjes en briljanten contant aan te koopen. Bij de verzending der diamanten kon Salvador een wissel op een Amsterdamschen bankier trekken, die tot beloop van L. St. 5.000 acceptcrediet verleende.

Bleven deze bepalingen lange jaren van kracht. Dormer's suggestie rechtstreeks en zonder bemiddeling van Amsterdam wissels op hem te trekken, werd door den Londenschen bankier van de hand gewezen (2).

(1) Bijlage nr. II.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 328, 18 Augustus 1748. « The reason I desired you to draw directly on me, is to save a commission in Holland and the exchange is and has been long very disadvantageous, but if you find any difficulty you may draw on Mssrs. Pels in addressing me the advice, before you draw, that I may give them timely orders to accept your drafts... ».

Dormer's overeenkomst met Salvador had een aanzienlijke uitbreiding van zijn handel in geslepen en ruwe diamanten tot gevolg. Herhaaldelijk drong Dormer bij zijn Londenschen correspondent voor vlugge toezending van de partijen ruwe diamanten aan. In geval van overvloed van ruwe diamanten op de Antwerpsche markt, verkocht Dormer door tusschenkomst van den agent B. Van Merlen een aantal partijen te Amsterdam. « I'll sell here what is proper for our market and sell the rest to Amsterdam, if I have them some days before others come to market » (1).

Het kapen van een Engelsch schip te Fort St. George in Indië stelde Dormer in groote verlegenheid om de Antwerpsche slijpers te bevoorraden. Ook aarzelde hij niet, na voorafgaandelijk accoord met Fr. Salvador, een verzoek tot den kapitein van het Fransche kaperschip te richten om de gansche partij op te koopen. Ondanks een warme aanbeveling van den Franschen gouverneur de Löwendahl te Antwerpen, mocht hij niet in dit opzet slagen.

In weerwil van zijn uitzonderlijke bemoeiingen was het Dormer evenwel lang niet mogelijk de Amsterdamsche firma's Salomon Norden en Ruben Levy te Antwerpen uit te schakelen: « Was it not the Levy's furnish this place with an incredible quantity of diamonds, we certainly should have the market to ourselves and sell large quantities yearly to a fine profit... » (2).

Dormer's handel in diamanten voor halve rekening met Salvador vertoont in de boekhouding voor 1746 een zaken-cijfer van 176.000 fl.

Toen omstreeks 1750 de Braziliaansche diamanten door de Antwerpsche diamantnijverheid eveneens verwerkt werden, wenschte Dormer hierin een gunstige gelegenheid te vinden om zijn opzet ten aanzien van zijn gevaarlijke Amsterdamsche mededingers door te drijven. Bizarheden omtrent dit punt bewaren we voor de bespreking van zijn handel in geslepen diamanten.

Krachtens het contract van 1746 was Dormer er toe verplicht de geslepen diamanten van de Antwerpsche juweliërs contant te betalen. Het zoeken van afzetgebieden voor de Antwerpsche briljanten en roosjes was dan ook noodzakelijk,

(1) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 195, 31 Augustus 1747.

(2) Dormer, idem, nr. 331, 6 November 1749.

wilde Dormer de geaccepteerde wissels van de Amsterdamsche bankhuizen op den vervaldag betalen. Koopers van de Antwerpsche fabricaten vond Dormer vooral in het buitenland, doch ook te Antwerpen. Om den verkoop te verzekeren liet Dormer in 1754 en 1755 door bemiddeling van den makelaar de Marcour twee openbare veilingen houden. Tegen deze veilingen teekenden de Antwerpsche kooplieden, behoorend tot het ambacht, hierin gesteund door den Antwerpschen stadsmagistraat, heftig protest bij de regeering aan.

Men verweet Dormer den handel in geslepen diamanten tot na de openbare veiling te hebben doen ophouden; correspondenten van andere Antwerpsche kooplieden immers hoopten in deze veiling de briljanten beneden den prijs te kunnen koopen. Een herhaling van dergelijke procedeerwijze, wellicht met vreemde geslepen diamanten, zou de vlugge ondergang van de Antwerpsche diamantnijverheid tot gevolg hebben. De regeering stelde Dormer in het gelijk, hierbij partij kiezend voor den kapitalistischen ondernemingszin tegen de corporatieve strekkingen van het ambacht (1).

Buitenlandsche afnemers zocht Dormer zonder veel succes te Parijs, Weenen en Turijn. Hoewel uit Dormer's briefwisseling blijkt, dat jaarlijks voor 10.000 L. St. tot 12.000 L. St. briljanten en roosjes van Brabantschen oorsprong van uit Amsterdam naar Rusland werden verzonden, was laatstgenoemde stad geen aanzienlijk afzetgebied voor Dormer's transactiën (2). Fr. Salvador, te Londen, en Barton en Garrault, te Lissabon, waren Dormer's grootste afnemers. Dat Lissabon de voornaamste markt van de Antwerpsche diamantproductie was, vernemen we uit Dormer's briefwisseling in verband met de aardbeving van 1755: « ... What I wrote you about Lisbon being the chief market for our assortments of polished goods, I know to be very true, and the ruin of that place has caused a considerable fall in our common sorts... » (3).

(1) D. SCHLUGLEIT, *De strijd om de ambachtsregelingen in het diamantvak te Antwerpen*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, Antwerpen, 1931, blz. 42 e.v.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 195, 12 Juli 1747. « I observe that you sent him yearly L. 10 to L. 12.000 flemish on condition, if he doesn't like the diamond you return them at his risque and charge... ».

(3) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 320, 13 Februari 1756.

Vermelden we terloops, dat Dormer's verzendingen naar Lissabon niet langs Amsterdam of Rotterdam (1), doch rechtstreeks per post aan het adres van Berton en Garrault geschiedden, mits de waarde der diamanten bij de « Chambre Impériale et Royale d'Assurance aux Pays-Bas » te Antwerpen vooraf verzekerd was.

Meer aandacht verdienen Dormer's pogingen om van 1753 af, zijn handel in ruwe en geslepen diamanten op breederen voet te zetten. Alsdan had de Braziliaansche diamantproductie, die het monopolie van den Portugeeschen koning was, een aanzienlijke uitbreiding genomen. Op ingevang van Fr. Salvador verkocht de Portugeesche koning de gansche diamantproductie aan enkele Londensche firma's, die de toenmalige diamantnijverheid bevoorraadden (2).

In 1754 stelde Dormer aan Salvador voor, als commissionnair tegen 1/2 % commissieloon voor een termijn van drie jaar, jaarlijks 30.000 karaat ruwe diamanten te verkoopen. Zes maand na de ontvangst van de ruwe diamanten zou Dormer de helft van de waarde in geslepen diamanten betalen, terwijl de andere helft contant of in wisselbrieven na zes, negen en twaalf maand zou geregeld worden (3). Over de te leveren kwaliteiten dienden beide partijen zich onderling accoord te stellen.

Wel ging Salvador op dit voorstel niet in, Dormer's aandacht bleef niettemin op de onderhandelingen in zake Braziliaansche diamanten gevestigd. Zoo vernemen we uit Dor-

(1) Treffend in dit verband is Dormer's verzoek aan een Londenschen correspondent om met een aanzienlijk huis in Lissabon in betrekking te komen: Dormer, Brievenkopijsboek, nr. 195, 20 Juli 1747: « If your friends in Lisbon would recommend me to a good house who trade in our fabrick of roses of all sorts, I shall be obliged and the friend will be satisfied, for what is mostly sent thither is bought up by the merchants of Amsterdam for that market and it is certainly better to have any goods from 1st. hand than from 2nd. and 3rd., if you mention to your friend that our market of Brasil diamond is little inferior to Amsterdam it might be of service to me... ».

(2) L. LUCIO DE AZEVEDO, *Epocas de Portugal Economico*, Lissabon, 1929, blz. 361.

(3) Dormer, Brievenkopijsboek, nr. 330, 8 October 1754; J. Denucé publiceerde dit schrijven als bijlage aan zijn inventaris in het *Antwerpsch Archievenblad*, evenals Dormer's voorstel aan den koning van Portugal.

mer's briefwisseling, dat de Portugeesche koning alsdan de gansche productie tegen een gemiddelden prijs per karaat aan de financiers Salvador, Bristow, Ward en Cie, Braamcamp had afgestaan (1).

Toen het evenwel bleek, dat de regeling niet de gewenschte uitslagen afwierp, aarzelde Dormer niet langer den koning van Portugal, door bemiddeling van zijn Londenschen correspondent, Francis Mannock, het voorstel te doen de gansche productie als commissionnair te verkoopen. Hierbij hoopte hij niet alleen Salvador uit te schakelen, doch ook de Amsterdamsche markt van Antwerpen afhankelijk te maken: « I can certainly dispose of 21 to 30.000 carats yearly, on which on receipt, I will engage to advance the 1/2 value payable either here or in Amsterdam, the larger sorts will not sell readily here, but when I have them I can make all the merchants in Amsterdam dance after me, which I know by experience... » (2).

Voor de helft van de waarde der diamanten werden niet alleen geslepen diamanten, maar ook nog tijken voorzien.

Hoewel Dormer zijn verzoek door een verwijderde verzwantschap met den Portugeeschen koning meende te kunnen steunen, ging deze laatste niet op het voorstel van den Antwerpschen koopman in (3).

(1) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 247, brief van 12 Januari 1754 aan den Brusselschen bankier G. Baudier, den lateren raadsheer van den Raad van Financiën. « Mr. Salvador has not yett finished the contract with the King for the Brasil diamonds. I cannot tell you the nature of that contract and my friend in Lisbon writes me its kept a secret, but all I know is, there's a quantity fixed they are to take for the years following in paying unto the King's treasury ready money before they can receive the diamonds: Mssrs. Bristow and Ward and Co of London, and Mssrs. Braamcamp of Amsterdam are the contractors with Salvador they are to pay an average of 92.000 rs. carat, which is very dear... ».

Uit L. L. DE AZEVEDO'S werk, *o.c.*, blz. 367 e.v. vernemen we eveneens dat de Portugeesche koning de gansche diamantproductie aan een gemiddelden prijs per karaat aan enkele financiers overmaakte.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 330, 10 Augustus 1756.

(3) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 330, brief van 30 Juni 1756 aan Fr. Mannock te Londen: « A. Dormer being married to the duke of Faria and her daughter married to a Braganza, from whence the King of Portugal is descended, can that be of any service, I would make use of it, Lord Montague knows it better than I do... ».

Deze mislukking noopte Dormer er toe andenmaal op Salvador beroep te doen. Voorwerp van Dormer's laatste Londensche reis waren de aanzienlijke voordeelen, die Dormer in Salvador's diamanttransactiën op het punt stond te bekomen. Na zijn schielijken dood berustte de leiding van den diamanthandel bij zijn zoon; deze bleek evenwel voor dergelijke taak niet berekend en onderbrak alle verdere onderhandelingen. Daar Dormer's speciaal hulpboek voor den diamanthandel niet in het archief berust, kunnen bizonderheden omtrent den handel in ruwe en geslepen diamanten, zelfs met behulp van het Grootboek moeilijk verstrekt worden; het uitzonderlijk belang van dezen handelstak blijkt niettemin uit de geboekte winst van 60.000 fl.

§ 3. — DORMER'S BANKZAKEN.

Opmerkelijk zijn Dormer's bankzaken en de officiële opdrachten waarmee de regeering hem gelastte, vooral omdat ze duidelijk het belang van Antwerpen als financiëel centrum der Oostenrijksche Nederlanden in het licht stellen. Te Antwerpen was de wisselkoers met het buitenland voordeelijker dan te Brussel, Gent of Brugge (1). In dit verband moet evenwel op de afhankelijkheid van Antwerpen ten overstaan van Amsterdam in zake wisseltransactiën met andere Europeesche handelssteden dan Amsterdam en Londen worden gewezen. Betalingen op Kopenhagen, Weenen, Parijs en zelfs Londen geschieden regelmatig door bemiddeling van de Amsterdamsche wisselmarkt. De Antwerpsche markt ook economisch onafhankelijk te maken is het voorwerp geweest van Dormer's moeizame strevingen.

In Dormer's gewone bankzaken, die hoofdzakelijk met die van een « *commissionnaire de banque* » overeenstemmen, nemen de Antwerpsche kassiers Cogels en Van Ertborn een vooraanstaande plaats in. Wissels van Dormer's correspondenten worden door zijn tusschenkomst door beide Antwerpsche kassiers geaccepteerd en uitbetaald. Ten voordeele van Dormer's correspondenten trekken deze kassiers wissels op het buitenland, zoodat ze de financiële dienst van talrijke

(1) Dergelijke uitlatingen zijn ontelbaar in Dormer's 20-jarige bedrijvigheid te Antwerpen.

Oostendsche en Brugsche invoerhuizen waarnemen (1). Tekenend in dit opzicht is volgende brief van Dormer's boekhouder, J. X. Thompson, aan den Oostendschen correspondent J. Galway: « J'ai ordre de Mr. Dormer de faire acquitter vos acceptations ensemble 290 L. St. au 23 de ce mois en Mme Cogels, qui a aussi ordre de les payer, quant aux remises que vous devez faire il m'est fort indifférent, que vous les fassiez en droiture à Mme Cogels, puisque je suis chargé de lui faire payer toutes les remises qui viendront pour compte de Mr. Dormer, mais en ce cas je vous prie de me donner avis des remises, que vous lui ferez, pour que j'en puisse tenir note... » (2).

Herhaaldelijk lieten de Oostendsche invoerhuizen wissels bij Dormer disconteerden, die deze tegen een lageren rentevoet bij zijn kassiers verdisconteerde. Zijn Londenschen correspondent verzekerde Dormer voordeeliger Turnhoutsche tijcken te kunnen leveren, indien deze zich niet rechtstreeks tot de Turnhoutsche fabrikanten richtte doch Dormer als tusschenpersoon aanwendde.

« I could send them something cheaper and that by reason of the advance of most of our merchants here make to them of Turnhout, who are daily in want of money to pay their workmen, and as most of the ticks are sent from thence, they have some consideration for us preferable to their other correspondance... » (3).

Dormer's briefwisseling levert hier een treffend voorbeeld van de afhankelijkheid der plattelandsindustrie tegenover den kapitalistischen stedelijken handelaar; verhouding, die in de 18de eeuw normaal voorkomt.

Voor het belang van de Antwerpsche wisselmarkt ten overstaan van de andere steden van het binnenland spreken deze voorbeelden een duidelijke taal.

Ook voor zijn talrijke wisselarbitragen vindt Dormer steun bij zijn kassiers (4). Als gevolg van de overvloedige kapitalen, die de Oostenrijksche Successieoorlog hem ter hand

(1) De omschrijvingen op de verschillende posten van de grootboekenrekeningen der Antwerpsche kassiers Cogels en Van Ertborn toonen dit zeer duidelijk aan.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 198, 19 Mei 1736.

(3) Dormer, idem, nr. 196, 29 Juni 1741.

(4) Dormer, Memoriaal, nr. 332.

stelde, werd Dormer's bedrijvigheid onafhankelijker van de Antwerpsche kassiers.

Hetzelfde verschijnsel herhaalde zich bij de oprichting te Antwerpen van de « Chambre Impériale et Royale d'Assurance aux Pays-Bas », die voor een ruim deel de functie van zijn kassiers overnam.

Opvallend is verder, dat Dormer ten behoeve van kooplieden, die zich naar Engeland begaven, regelmatig credietbrieven opstelde (1).

In het voorbijgaan weze eveneens vermeld, dat de leden van de adellijke geslachten de Croy en d'Arenberg door Dormer's tusschenkomst 100.000 fl. op onroerende goederen poogden te lichten. Meeningsverschil omtrent den rentevoet leidde tot mislukking van deze bemiddeling.

* * *

Het hoogtepunt van Dormer's bedrijvigheid vormt zijn betrekking van officieel « assistant paymaster » der Engelsche legers, die tijdens den Oostenrijkschen Successieoorlog onze provinciën tegen de aanvallen van Frankrijk vrijwaarden.

Reeds werd aangetoond, dat Dormer deze functie aan zijn vroegere betrekkingen met de Engelsche afgevaardigden Drummond, Tufnell en Bladen verschuldigd was.

Om zijn bedrijvigheid te begrijpen is het noodig een algemeen overzicht van deze transactiën te hebben. In de eerste maanden van den veldtocht beschikten de legers van Engeland, Hannover en Hesse over voldoende geldmiddelen om in de legerbehoefsten te voorzien. Na uitputting van dien goudvoorraad was de tusschenkomst van de Engelsche Tresorij vereischt en stelde de regeering Thomas Orby Hunter tot « paymaster » in de Oostenrijksche Nederlanden aan. Hunter stond in betrekking met de « paymasters » van al de regimenten, die zich tot hem wendden om het noodige goud en zilver voor fourrage- en andere leveringen, alsook voor de uitbetaling der soldij te bekomen. Deze aanzienlijke bedragen bewam Hunter door bemiddeling van de Amsterdamsche markt, waar een tweede paymaster Compton, bijgestaan door het bankhuis Pels en Zonen, werd aangesteld. Daar de Engel-

(1) Dormer, Brievenkopijsboek, nr. 247, 11 Augustus 1755.

sche Tresorij een voordeelige wisselkoers wenschte te behouden, weigerde ze rechtstreeks remisen op Antwerpen te doen en werd tevens Hunter verbod opgelegd wissels op Londen te trekken. In dit opzicht, naar wij uit Dormer's briefwisseling vernemen, was Hunter's bedrijvigheid tot het trekken van wissels op Amsterdam en de ontvangst van de uit de Vereenigde Provinciën toegezonden speciën beperkt. « Mr. Hunter could not get any of the remittances to be made directly to Antwerp, as he proposed. The Lords of the Tresory having contracted with Mr. Gore, for this whole remittance. He said, if Mr. Hunter had put in it, it would be detrimental to him in his exchange. Altho Mr. Hunter pays the Hannoverians, the English, Hessians, he has no power of drawing for the least sum on London its all drawn for or remitted in ducats from Amsterdam by Mr. Pels et Fils, who acts for Mr. Compton... » (1).

Tijdens de jaren 1742 tot 1746 fungeerde James Dormer als kassier en bankier van Th. O. Hunter, wiens rekening volgende aanzienlijke bedragen vertoont:

Zakencijfer van 8 Augustus tot 31 December 1742	fl.	703.000
idem in 1743	fl.	657.000
idem in 1744	fl.	603.000
idem in 1745	fl.	1.350.000
idem in 1746	fl.	160.000

De gouden en zilveren munten waren bij James Dormer gedeeltelijk gedeponneerd. « I am well known by most of the generals, haveing had great sums for the public service lodged with me... » (2).

Tijdens deze periode vertoont dan ook de rekening kas ongewone bedragen:

1742	fl.	329.000
1743	fl.	560.000
1744	fl.	361.000
1745	fl.	834.000
1746	fl.	409.000

Aan deze aanzienlijke bedragen dient verder de rekening « Goud en Zilver » toegevoegd te worden, met fl. 791.000, bedrag, waarvan fl. 215.000 als saldo aan de rekening

(1) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 196, 9 Maart 1743.

(2) Bijlage III.

« casse » worden afgesloten. In verband met zijn functie van assistant paymaster opende Dormer eveneens speciale rekeningen met zijn kassiers Cogels en Van Ertborn.

Voor het meerendeel haalde Dormer zijn goud uit de Vereenigde Provinciën, waar het Amsterdamsche huis Pels en Zonen hem aanzienlijke vrachten voor rekening van Hunter door bemiddeling van een vertrouwd schipper toezond. Ook het Rotterdamsche bankhuis Osy zorgde voor de goudbevoorrading; Dormer trok wissels op Amsterdam aan order van Osy, die deze in gouden ducaten aan een bepaalden prijs omzette: « ... Versoek Ued. te adviseeren of Ued. de ducaten sal vergoeden à fl. 5,5 Hol. Crt. en oft deselve tot die prys in betaling der wisselbrieven worden aangenomen, in geval van ja, sal Ued. op Amsterdam remitteeren in Court. en versoek sooveel guineas op te koopen als mogelijk tot fl. 11/11 Crt. waerop antwoord afwacht... » (1).

Toen in 1743 Hunter de Engelsche strijdkrachten op den Rijn vervoegde en hem voor deze opdracht aanzienlijke bedragen moesten ter hand gesteld worden, wendde Dormer zich eveneens tot zijn binnenlandsche correspondenten (2).

In de jaren 1742 en 1743 betaalde Dormer's Gentsche correspondent, de Win, de aldaar ingekwartierde regimenten gedeeltelijk uit: « The paymasters of every regiment come hither, but Mr. de Win paid likewise partly at Gand and I believe do the same this year... » (3).

Als bankier van Th. O. Hunter onderhield Dormer met Amsterdam zeer uitgebreide wisseltransactiën, die echter volledig aan de goedkeuring van Hunter onderworpen bleven: « I have order to draw and not to draw as the Gould (?) nies and falls of which I have constant advice and I must be governed by one, who entre nous knows little of exchange... » (4).

Ten behoeve van de ingekwartierde regimenten te Brugge

(1) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 196, 26 Juli 1742.

(2) Dormer, idem, nr. 201, 13 April 1743: « I shall in about 14 days occasion all the money I can get together to send in Germany, therefore I desired Galwey to send what he can in gold and forward to de Win, Gand to keep it at my disposal ».

(3) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 201, 6 November 1743.

(4) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 1962, 25 November 1742.

en te Gent trok Dormer wissels op zijn correspondenten Porter en de Win aan order van de paymasters; na uitbetaling van de wissels trokken eveneens Porter en de Win wissels op Amsterdam of Antwerpen aan een voorafgaandelijk bepaalde wisselkoers (1).

Toen in 1745 de hertog van Cumberland als aanvoerder van de Engelsche strijdmachten met een aanzienlijk contingent troepen naar de Oostenrijksche Nederlanden kwam, verzocht Dormer zijn Londenschen correspondent Drummond om, zonder bemiddeling van Amsterdam, rechtstreeks de remise van aanzienlijke bedragen op Antwerpen te bekomen. Zelfs stelde Dormer voor deze verrichtingen één penny beterkoop dan de Londensche bankier Gore uit te voeren (2). Op deze mislukking duidt wellicht volgend schrijven, dat den steun van een invloedrijk Parlements lid als onontbeerlijk acht: « ... But I find that the old proverb is true, kissing goes by favor and that Mr. Pelham, Winnington and the Great Men at Court dispose thereof as they are inclined or have reasons to be, and so I believe without having some interest with some in the Parliament man, who as a sway over those who have the management of the money, it will be hard to come at, but as you certainly have interest with several a trial will cost but little, I wish you may succeed... » (3).

Dergelijke bedrijvigheid moest onvermijdelijk de aandacht op Dormer's bankhuis vestigen. Bij de besprekingen door den Raad van Financiën van de oprichting eener verzekeringscompagnie op aandelen, werd door een der raadsheeren als bewijs van Dormer's uitgebreid crediet aangehaald, dat Dormer's rekening gedurende deze periode 2 à 3.000.000 fl. bedroeg (4). In Dormer's boekhouding hebben we echter een

(1) Dormer, Brievenkopijsboek, nr. 196, brieven aan Prosser en Porter te Brugge op 28 Juli en 1 November 1742 geadresseerd: « ... I believe I shall have the pleasure to assist Mr. Hunter in paying the troops and as I shall want monthly about 50.000 guilders in Bruges, would willingly know if you could draw on Amsterdam monthly for that sum or on me here at $\frac{3}{4}$ or $\frac{1}{2}$ % or on Amsterdam at $2\frac{7}{8}$ or $\frac{3}{8}$ % in current money, if so shall give you orders... ». « ... You take my bills in current not less than $3\frac{3}{4}$ % at which price I can't draw as I am limited by my friends in Holland at $\frac{3}{8}$ %... ».

(2) Bijlage III.

(3) Dormer, Brievenkopijsboek, nr. 328, 20 Maart 1746.

(4) *Rijksarchief Brussel*, Conseil des Finances, nr. 1639.

dergelijk zakencijfer met Van Ertborn niet aangetroffen. In dezelfde besprekingen wordt eveneens aangetoond, dat Dormer in 1746 beweerde de remise van de Engelsche subsidiën op de Oostenrijksche regeering a pari te kunnen verrichten, terwijl deze zaak normaal 11 à 13 % verlies aan de Weensche schatkist bezorgde. Het Amsterdamsche bankhuis Sardi en C^o bekam evenwel de voorkeur. Het jaar nadien werd Dormer andermaal verzocht zijn prijsvoorwaarden voor de Engelsche subsidiën op de Oostenrijksche Nederlanden te laten kennen. In gemeenschappelijke rekening met Osy van Rotterdam wenschte Dormer geïnteresseerd te worden, indien de remisen van Londen en de uitbetaling ervan tegen éénzelfden wisselkoers berekend werden.

Alvorens een uitbetaling te doen wenschte Dormer, dat de Londensche correspondent de noodige provisie, of tenminste de ordonnantie op de Tresorij in handen had. Elk gebeurlijk voorschot hoefde een interest-vergoeding van 1/2 % maandelijks te betalen, terwijl het commissieloon van de gansche transactie 1 1/2 % zou belooopen (1).

Noch de briefwisseling, noch de boekhouding vermelden eenige verdere bijzonderheid omtrent deze transactie.

De belangrijke opdrachten van assistant paymaster der Engelsche legers had in weinige jaren Dormer's klein bedrijf in een der aanzienlijkste bankhuizen van Antwerpen en zelfs van de Oostenrijksche Nederlanden veranderd. Het vertrouwen, dat de regeering hem zoo rijkelijk wegschonk, bracht Dormer in onmiddellijke mededinging met zijn kassierster, de Wwe J. B. Cogels, en de hofbankierster, de Nettine.

Voor het eerst bleek Dormer's beteekenis zeer duidelijk naar aanleiding van de reorganisatie van het muntstelsel in de Oostenrijksche Nederlanden (2). Als gevolg van de Fransche bezetting was een aanzienlijk aantal te lichte ducaten in omloop. Herhaaldelijk nam de regeering haar toevlucht tot muntontwaarding; zekere munten werden zelfs aan den omloop onttrokken.

Toen de regeering in 1749 het plan opvatte een nationale

(1) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 195, 13 November 1747; Donnet publiceerde deze brief in zijn studie over Dormer.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 331, brief op 15 Mei 1749 aan N. Crumpipen geadresseerd; J. Denucé publiceerde als bijlage van zijn inventaris Dormer's tweede voorstel in 1757.

munt te slaan stelde Dormer voor, na ruggespraak met Salvador, als commissionnair der regeering het voor de aanmunting vereischte goud en zilver rechtstreeks, zonder bemiddeling van Amsterdam, in Portugal aan te koopen. Wegens verschil in meening omtrent den prijs van het goud, liepen deze besprekingen spaak. Een nieuw voorstel van Dormer, in 1757, werd andermaal afgewezen.

Nog hetzelfde jaar verzocht Dormer, mits toestemming van den gevolmachtigden minister de Cobenzl, zijn Amsterdamsche en Londensche correspondenten om deelneming in de door de regeering uitgeschreven geldleening van 4.000.000 fl. (1). Ook hier liepen Dormer's bemoeiingen op een mislukking uit.

Meer bijval oogstte Dormer naar aanleiding van de remise van 500.000 fl. op Weenen, die voor gemeenschappelijke rekening van Dormer, het Amsterdamsche bankhuis Clifford en C^o en het Weensche bankhuis Fries werd uitgevoerd.

Voor dit bedrag ontving Dormer een bevelschrift der Weensche regeering op zijn vroegere kassierster, Wwe J. B. Cogels, die de 500.000 fl. in zilver uitbetaalde. De te hooge vervoerkosten van het zilver verplichtten Dormer het bedrag in wissels op Amsterdam te remitteeren, waar Clifford en C^o de remise op Weenen bezorgden. Cogels en de Nettine verhinderden in de mate van het mogelijke dit wisselbedrijf (2), dat ze in de volgende jaren uitsluitend voor zich wisten te behouden.

Belangrijk is de rol, die Dormer zou vervullen, bij de loterijen, die de regeering in de Oostenrijksche Nederlanden, op voorbeeld van het buitenland, herhaaldelijk inrichtte.

Reeds in 1755, bij de inrichting van de eerste loterij, onderwierp Dormer uit naam der Londensche financiers Salvador en Gideon een ontwerp aan de goedkeuring der regeering, ontwerp dat den afstand van het derde der loterijbriefjes alsook van het derde der prijzen voorzag. Uit Dormer's briefwisseling vernemen we, dat bedoeld ontwerp door raads-

(1) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 330; schrijven van 1 December 1756 aan de Cobenzl geadresseerd: « ... I'll observe your instructions in every point. I forwarded your letter to Clifford, I am sorry I have little prospect from any of my friends in Holland to facilitate the levy you desire. I beg your Excellency what I may write to my friends in London... ».

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 247, 3 Maart 1755.

heer de Nobili aan de Amsterdamsche bank Sardi en C^o werd toevertrouwd (1).

Hierover ten zierste ontstemd, berichtte Dormer zijn correspondent Salvador voortaan rechtstreeks met de regeering te Weenen te zullen onderhandelen. Hoewel Dormer's brievenkopijsboeken geen inlichtingen over de inrichting der tweede loterij in 1758 verstrekken, was deze onderneming geheel naar Engelsch model ontworpen en werd de plaatsing der loterijbriefjes niet alleen aan Cogels en de Nettine doch ook aan Dormer toevertrouwd (2). Zelfs werd Dormer van regeeringswege met de plaatsing te Londen van 30.000 briefjes gelast, een niet gemakkelijke taak, indien men rekening houdt met het feit, dat te Londen de loterij staatsmonopolie was en derhalve elke vreemde natie verboden was loterijen in Engeland in te richten. Daarenboven kwamen de wrijvingen tusschen Engeland en de Oostenrijksche Nederlanden tijdens den Zevenjarigen Oorlog, alsook een te korte tijdsruimte de uitvoering van Dormer's opgaaf aanzienlijk bemoeilijken (3). In October van het jaar 1758 vertrok Dormer naar Londen met een gedeelte van de 30.000 briefjes; de overige moesten Londen langsheen Gent bereiken mits verzoek aan de grenzen elk onderzoek te ontwijken. Het was op deze reis, dat James Dormer, nauwelijks na zijn aankomst te Londen, in tegenwoordigheid van Salvador, aan een plotselinge beroerte overleed. Hierdoor was het welslagen van deze loterij vrijwel onmogelijk geworden. In tegenstelling tot de winst van fl.

(1) Dormer, Brievenkopijsboek, nr. 247, 21 Februari 1755: « I find he consulted Mr. de Nobili, who send my offer to G. Sardi and others of Amsterdam, who have gambled up a bargain together and his Excellency assured me, it was quite full, on which I told him the Queen's ambassador Colleredo had yett a considerable parcel; to which he assured me, that he had received some thousands but they were all disposed of, which I can't believe and to my certain knowledge I can yett get from several of the collectors what quantity I please. All I can tell you, the Count de Cobensel, our Minister governed in this affair by de Nobili, but at what price and condition he and his friends have taken the remaining tickets, or whether they have taken a 1/3, I cannot find out... ».

(2) G. BIGWOOD, *La loterie aux Pays Bas Autrichiens*, in *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, Brussel, 1912, blz. 71.

(3) Dormer, Brievenkopijsboek, nr. 223, brief van 11 October aan de Cobenzl: « ... but suppose its lawful, the time is to short to dispose of so great a number of tickets... ».

501.057 in 1755, besloot de loterij van 1758 met een verlies van fl. 118.000 (1).

* * *

In aansluiting aan Dormer's bankzaken wezen hier eveneens enkele financiële deelnemingen in reederijondernemingen vermeld.

In compagnie met Galwey en Ray te Oostende werden twee kleine schepen van de liquideerende Oostendsche Compagnie « de Compagnie's Galliot » en de « Jonge Dirick » aangekocht. Eerstvermeld schip bleek tot elke uitbating ongeschikt, terwijl het laatste na een zestal reizen slechts een batig saldo van fl. 300 naliet.

Belangrijker zijn Dormer's financiële deelnemingen in de reederijen van zijn Londensche correspondenten A. Hume en Fr. Salvador. Zoo interesseerde Dormer zich voor L. St. 1.000 in de uitreiding van de « Franciscus Xaverius », schip dat later in « Marquis » en « Superb » herdoopt werd en voor het handelsverkeer tusschen Spanje en Amerika werd aangewend. Van inbeslagneming bleef de « Marquis », die als « registro » en als eenheid van de Spaansche vloot uitgezilde niet gevrijwaard.

Op voorstel van Salvador onderschreef Dormer eveneens voor een bedrag van L. St. 250, bij de uitreiding van de « Purrissima Concepcion »; anderzijds slaagde hij er in de Antwerpsche bankiers Henssens en Lunden voor de onderscheidenlijke bedragen van L. St. 1.000 en L. St. 250 in deze onderneming te interesseeren. Tot een bedrag van L. St. 1.000 werd deze deelneming voor den aankoop van Gentsche kant aangewend.

Aanzienlijker was Dormer's rol bij de uitbating van het gekaapte schip « Winterborn », dat Dormer door bemiddeling van een correspondent uit Kalles ver beneden den prijs aankocht (2). Toen zijn pogingen om dit schip onmiddellijk

(1) G. DE BOOM, *Les ministres plénipotentiaires dans les Pays-Bas Autrichiens principalement Cobenzl*, Brussel, 1932, blz. 171.

(2) Dormer, Brievenkopijboek, nr. 194, 16 April 1757: « ... Je remarque ce que vous me dites au sujet du navire Winterborn, de Boston dans la Nouvelle Angleterre, du port de 120 tonneaux, âge de 18 mois et suivant votre opinion sera vendue 7 à 9.000 livres. Je vous prie de le faire et de m'informer de la qualité des autres amenés dans votre port... ».

met winst aan Duinkerksche reeders te verkoopen mislukten, stond Dormer de helft van zijn aandeel in dit schip aan den Antwertschen bankier Henssens af. De « Winterborn » werd in « Joannes en Jacobus » herdoopt en op de admiraliteit te Oostende geënregistreerd. Dormer's correspondent te Oostende, Dens, zongde voor de bemanning van het schip, dat met een vracht oliën naar Rotterdam reisde om vervolgens met een lading kolen naar Bordeaux te zeilen. De moeilijkheden, die met deze uitbating, vooral in de periode van den Zevenjarigen Oorlog gepaard gingen, noopten Dormer er toe elk annemelijk aanbod van een gebeurlijken kooper te aanvaarden.

BESLUIT.

Dit kort artikel beoogde Dormer's beteekenis voor de Antwertsche economie der 18de eeuw te verduidelijken. Trots zijn beperkte financiëele middelen bekleedt deze koopman en bankier door zijn baanbrekend optreden in den diamant-handel en de aanzienlijke financiëele opdrachten, waarmede hij tijdens en na den Oostenrijkschen Successieoorlog gelast werd, een vooraanstaande plaats in de toenmalige financiëele wereld der Oostenrijksche Nederlanden. Geheel in overeenstemming met de mercantilistische politiek van onze bewindhebbers waren Dormer's pogingen steeds op de economische onafhankelijkheid van Antwerpen ten overstaan van de Amsterdamsche wisselmarkt gericht. Dormer's bedrijvigheid bewijst, dat zijn streven ook herhaaldelijk met succes werd beloond. De meening, dat de Antwertsche wisselmarkt volledig van de Amsterdamsche zou afhankelijk zijn (1), aanvaarden we dan ook niet.

Noodzakelijk moest deze ruimdenkende kapitalistische ondernemer tegen het halsstarrig verzet van de corporatieve opvattingen stuiten. Hier moge eveneens de nadruk gelegd worden op de beteekenis van het diamant als handelsproduct voor de Antwertsche economie.

Meer nog dan in den diamanthandel en het wisselbedrijf berust Dormer's blijvende beteekenis in de door hem geplande en tot stand gebrachte eerste verzekeringscompagnie op aandeelen in de Oostenrijksche Nederlanden.

(1) G. DE BOOM, *o. c.*, blz. 189.

Sluit Dormer's persoonlijkheid nauw aan bij deze van zijn tijdgenooten, anderzijds vertoont zijn initiatiefrijke geest trekken genoeg, die de latere aan het begin der XIX^{de} eeuw te Antwerpen gevestigde vreemde kooplieden in de gedachten roepen. Vooral de « Chambre Impériale et Royale d'Assurance aux Pays-Bas », die als voorbode van de talrijke rond de jaren 1820 te Antwerpen opgerichte verzekeringsmaatschappijen kan gelden, blijkt een treffende schakel tusschen de XVIII^{de} eeuwse en de XIX^{de} eeuwse economie te zijn.

L. COUVREUR.

BIJLAGEN.

I. — *Dormer, Brieven en Rekeningen 1730-1764, nr. 523.*

Mémoire sur le bénéfice au 1 ^{er} janvier 1757.....	fl. 105.088 (1)
Dont il faut déduire les articles suivants:	
Caisse qui n'est pas débité des frais de ménage depuis le 31 décembre 1751 fait 5 ans de sorte que cet article est plus qu'absorbé	fl. 32.395
Gains et pertes (2)	fl. 4.192
Dettes douteuses (3)	fl. 16.902

L'on déduit encore les articles suivants non qu'on les considère perdus, mais comme en partie douteux, savoir:

Half ducks	fl. 2.380
Coutils en Lisbonne	fl. 1.236
Zeildoek Londen	fl. 1.155
Bulstrode	fl. 1.611
Berton & Garrault	fl. 9.454
Ferd. Goubau	fr. 2.986
Burrissh	fl. 318
Navire Superb	fl. 2.034
Purrissima Conception	fl. 5.321

(1) Bedragen zijn alleen in gulden wisselgeld niet in kleinere onderverdeelingen aangeduid.

(2) Debetsaldo van de rekening verlies en winst na Dormer's 20-jarige bedrijvigheid.

(3) In overeenstemming met de 18de eeuwse theoretici van het boekhouden en o.m. met de la Porte, maakte Dormer in een aan de balans toegevoegde aanmerking, een onderscheid tusschen de goede en de twijfelachtige schuldvorderingen; cfr. O. TEN HAVE, *De Leer van het Boekhouden in de Nederlanden tijdens de 17de en de 18de eeuw*, Delft, 1933, blz. 98.

J. Dormer	fl.	1.092	
Dentelles Verbrugge	fl.	2.296	
			fl. 30.031
			fl. 83.521
Reste bénéfice	fl	21.566	

Par cet aperçu de balance il se voit que jusqu'au 31 décembre 1756 inclusivement, il reste de boni au livre la somme de fl. 21.566 argent de change outre ce que restera des fl. 30.031 postés comme douteux et dont le montant sera passé au bénéfice de la balance suivante.

Contre ce boni il y a à considérer ce qui est dû à l'Etat ou aux (?) biens charges.

N. B. (1) Dans cet état ne sont pas compris les meubles, joyaux, vaisselle, maisons, ce dont il ne paraît rien au livre à la réserve de la petite maison et celle proche la Comédie qui sont débités pour le coûtant comme il se voit au folio 384 et 40.

II. — *Dormer, Brievenkopijboek, nr. 328.*

Antwerp, the 17 January 1746.

Francis Salvador, London,

I had the pleasure of writing to you the 6th. instant, to which I refer you since I am favoured with yours 2nd ulto by which you advice me the arrival of the India ships in the Downes, which is very agreeable to all wellwishers of the common cause in England. You desire me to give Messrs Pels orders to honour your drafts my account for what you may buy for me. In answer they have my orders to honour your bills as far as L. St. 3.000 on which you may depend, but if you should find the assortments reasonable of boort, coffy goet & benefitie which is the only goods for this market, which will give a quick sale and sure profit, should you exceed my limits by a thousand or two pounds, you may be assured your bills will be answered and honoured for my account, if you advise me the post before you draw, if you think it worth your while to send the diamonds for 1/2 account you may do it, if not what you send according to what I have said will be agreeable; fine goods are not demanded here, if you are satisfied to buy of the assortments I'll indicate to you for joint account I firmly believe we could supply the whole town, which would be worth your consideration and I would be answerable for the sale of each parcell for 2 %, it being the custom to sell here at 6 or 8 months, in such case you might draw on me, when you send the diamonds. In case your drafts are due before I have sold them I'll charge you but a trifle intrest we are at present supplyd from Holland by Norden Levy and Co, which is all done by truck and I find them marchands here chuses have to do with me for ready money in buying the polished goods and credit for the rough diamonds for 5 à 6 months, so could we obtain this trade

(1) Voornoemde opmerking geldt eveneens voor den aan de balans toegevoegden inventaris.

twixt us, you would find it very beneficial, I find by a late calculation we have made here that the workmanship of diamonds alone amounts to fl. 1.200.000 per annum in this town be therefore assured it would be worthourwhile to (?) this affair to ourselves, think well on what I writ you and give me your speculation, the post parting I can't enlarge but am...

III. — *Dormer, Brievenkopijboek, nr. 328.*

Antwerp, the 17 march 1745.

Andrew Drummond, London.

As its certain his Royal Highness the duke of Cumberland is to command in chief the confederite army in the low countrys, doubtless his expence will be very considerable: three or four thousand pounds per month more or less. I thought what I am going to propose to you would be agreeable, as it must necessary be advantagious both to you and me, if you can by your good friends procure the desired success to effectuate which, which your imediate application is necessary. For which must be asked:

That the money for the service of his R. H. during the campain may be lodged in yr. hands, which you'll either remitt me, or give me orders to draw for; as we shall then judge necessary, which shall be paid here or elsewhere in these countrys to his R. H. free of all charges at same rate Mr. Gore and others remitts for the troops to Holland, which will save the charges from Holland hither and if to be obtained on this footing we'll here after agree about the profit, but rather then not succeed, you may engage to furnish his R. H. here with what sum eversome he pleases to dispose of at a penny per pound more than Mr. Gore gives to the Crown for the remittances of the army, which will make a considerable difference in so large a sum.

If fortune favrs yr demand it may here after procure you more of his R. H. business and it would be an honour and proffit to me and might procure me his R. H. protection, which might be a great service to me; I am well enoug known by most of the generalls, haveing had great sums for the public service lodged with me and haveing advanced the army a monthes pay, when the money was retarded by the frost in Holland (by desire of Lord Stair) these reasons will fully destroy any subjections of mistrust in me and naturally I may say facilitate your demand.

But in case you should fail in this scheme, I shall be for ever obliged to you, if recommanded me to his banker or him who is to make him his remittances that by your recommandation, I may have the pleasing satisfaction of being some ways servicable to my country in serving his R. H., the duke of Cumberland, your compliance hereto and advice which way to succeed will be for ever acknowledge by, Sir your humble servt &...

